

A KUKULI HŐSÖK

TATÁR-HÁGÓ, 1916

Miklauzič István

A kukuli hősök

MÉCSES SOROZAT

Család és történelem

Sorozatszerkesztő
Miklauzič István

Miklauzič István

A kukuli hősök

Tatár-hágó, 1916

Mécses sorozat XII.

© Dr. Miklauzič István, 2019

Mécses 12. kötet

Köszönet dr. Feszl Ernő tüdőgyógyász főorvosnak, dr. Feszl Ernő főhadnagy fiának, a történet és a fényképek szíves bemutatásáért, valamint a könyv megjelentetéséhez történt hozzájárulásáért; Enyvvári Máté grafikusművésznek a borító elkészítéséért.

A könyvet szerkesztette és közzétette: Miklauzič István
Borítóterv: Enyvvári Máté

Borítócímlap: útban a Tatár-hágóhoz, 1914. december
dr. Feszl Ernő főhadnagy felvétele

Hátsó borító: dr. Feszl Ernő főhadnagy,
Signum Laudis kitüntetése, 1917

ISBN 978-615-00-4673-0
A szerző kiadása

Kedves Barátom!

Nem felejtettem el egy percre sem ígéretemet, de csak most jutottam egy kis szabadidőhöz, ergó ne vedd rossz néven, ha kissé megvárattalak. Itt küldöm mellékelten a kérdéses felolvasást azzal a kéréssel, hogy elolvasás után légy szíves visszaküldeni, mert egy másik ígéret arra kötelez, hogy Póka-Pivnynek adjam át, aki valami Bataillonsarchívbe teszi a többi effélék mellé azzal, hogy forrásműként szolgáljon a zászlóalj történetének tán még csak eztán születendő megírója számára.

Egyben elküldöm neked annak az ódának is egy tisztelet-példányát, amit felolvastam előttetek az estélyen s amit még tavaly írtam, de tán nem tetszett Pókának, hogy mostanig tartogatta a tarsolyában. Eléggé kiemeltem a Tatár-szorosi csetepatékat, eszmélve az akkoriban meghalt jó Homolka doktorra, aki mindig erősködött, hogy a kukuli ütközet volt a zászlóalj első háborús dicsősége s így a jövőben annak emlékére kellene az évfordulón megtartani a Bataillonsfeiertagot. Igaz, hiszen nekünk, kukuli hősöknek dukálna propagandát csapnunk emellett. De Mysz akkor nem volt már nálunk s tán gyengédtelenség volna most az ő keze alatt végbement véres napokat kisebbre rajzolni, mint Kukult.

Nem tudnál-e valakit megnevezni, aki alkalmas volna megírni a déloroszországi /Charkow-környéki/ megszállásban töltött időnket, mert eddig még erről nem esett szó.

Ha valamire visszaemlékszel, ami a Tatár-szorosi előadást kiegészíthetné, légy szíves megírni, mert esetleg beszúrnám megörökítés céljából.

Nagyságos asszony kezeit csókolom, téged sokszor ölel öreg pajtásod: *Ernö*.

Bp., 1933. II. 22.

Harcaink a Tatár-szorosnál

A volt cs. és kir. 28. sz. tábori vadászzászlóalj bajtársi szövetségének ülésén felolvasta dr. Szeifert Ernő, a zászlóalj volt tart. főhadnagya, szövetségi tag.

Méltóságos Elnök Úr!

Kedves Bajtársaim!

Ötven éves korára az ember feledni kezdi, vagy inkább feledni akarja fiatalkori emlékeit, forgolódásait, még a háborús emlékeket is, mert kezdünk a nyugalomra vágyódni, zavar a sok kínos emlék. Én is nehéz szívvel adtam fejemet régi feljegyzéseim felkotorására. De ha szétnézek: nehezen kerül elő íródeák, aki zászlóaljunk Tatár-szoros menti harcait megénekelni készülne, pedig azok méltók voltak az írott betűkre. Úgy érzem: a katonai kötelességtudás készítet engem elmondani azt, – úgy, amint – ahogyan én, aki részt vettem azokban a harcokban, magam láttam és mittmacholtam. Úgy érzem, hogy ezzel én tartozom, tehát eljöttem leróni tartozásomat. Elvégre zászlóaljunk egyik dicső, tán éppen legdicsőbb fegyvertényéről van itt szó, s ha lesz nekünk is történetírónk, az tán felhasználhatja az anyaggyűjtéshez a mi élményeinket, amiket itt elmondandó vagyok. Mert a viláért sem vindikálom magamnak, hogy én itt történelmet írok, nem, csak élményeket. De nem is szándékozom a történetíró fölényével és kényelmével regisztrálni és kritizálni az eseményeket, én nekem kedves és szent emlék a háborús élmény, nem kritikával, hanem áhitattal gondolok reá, és távol állok tudományos akarástól, stratégiai bírálattól, amikor azokat a napokat idézem vissza, amelyeket az életünk kockán léte tett előttünk örökké nevezetessékké. Életünk csak egy van. Néhányan visszahoztuk onnan a poklok öléből. De hány drága, jó, fiatal pajtásunk veszett ott el! Hadd áldozzak legelőbb is az ő szent emléküknél, kiknek sírja ma

elfeledett ismeretlen dombocska, ismeretlen helyen, fejfájuk pedig, ha kaptak már, azóta elkorhadt, elmállott, elveszett. Nyugodjatok bajtársak, csendesen, minden gondolatunk, imádságunk a Ti nyugalmatokért.

És még valamit akarok mondani. Ezeket a harcokat emlékezéseim és akkori feljegyzéseim alapján adom itt elő; magamról is szó eshetik tehát. A világért se alkosson magának valaki téves impressziót, mintha én itt a jó alkalmat használva, önmagamról saját hősiességemről készülnék apotheózist írni. Nem, én sem hős, sem vitéz nem voltam, de kötelességemnek én is törekedtem megfelelni. S ha hős nem voltam, viszont bajtársaim ismernek engem, tudják, hogy szájhős sem vagyok. De amikor a Tatár-szoros menti szép emlékeket felidézem, bennem is rúgkapálni kezd a veterán harcos, én is osztozkodni akarok a zászlóalj régi, szép, akkor zajos, ma elcsendesült dicsőségében, habár ez a dicsőség nekem bajt hozott csupán; bajjal, betegséggel jöttem el onnan, mely azóta sem múlt el. Sebaj; ha a nagy napok tanúi el is mennek sorban egymás után, megnyugtató minket a föld alatt is a tudat, hogy hazánk keleti kapuját, melyet egyszer régen IV. Béla királyunk híres nádora, Hédervári bán nem tudott megvédeni, mi megvédtük; s ahol bejött a tatár, ott nem jöhettek be Brussilow tábornagy frissen felkészült oroszai.

Köszönetet mondok egyesületünk vezetőségének, hogy alkalmat nyújtott nekem az előadásra és dologra térek.

Az aradi vadászok harcai a Tatár-szoros körül az 1916–17. években.

Az 1916. év első hónapjaiban hadvezetőségünk az olasz fronton készült operálni. Az előkészületeket sikerült titokban megtenni, noha a háborús kémkedés ekkor már derekas virágzásban volt. Assiagonál áttörtük a frontot és elánnal mentünk előre. A 28-as vadászok is ott voltak, ők is a keleti vonalból lettek elvonva. Leviconál waggonoztak ki, a Brentát átlépve bekapcsolódtak a sorsdöntő csatasorba, több fárasztó ütközetet csináltak végig és sok halottjukat temették a Sette Commune köves földjébe. A tisztek közül ott maradt a fiatal, jókedvű Lendvai Lajos hadnagy és Skonda László zászlós is, de a tömérdék áldozat hiába volt, az offenzíva megakadt. Az történt ugyanis, hogy az oroszok, akik a télen át mi jelét sem adták offenzív szándéknak, sűrített sorokban, felújított ágyúparkkal, éppen akkor törtek előre és pedig pont a mi hazánk irányába, amikor embereink

Assiagonál nyomták az ellenség védőfalát, védtelenül hagyva a keleti határokat. Az oknai áttörés után Brussilow könnyű szerrel jött előre, a magyar határt néhány futtában összeverbuvált népfölkelő osztag védhette csupán, katonaruhába csempészett öreg civilek, akik közül eggyel beszéltem magam is. Elbeszélve a rettenetes hátrálás történetét, abban jelölte meg harcképtelenségük okát, hogy nagy részük nem volt tisztában, miképpen kell az első lövés után a fegyvert repetálni, hogy a második lövést leadhassák. Az orosz erő már Woronienkánál, a Tatár-szoros előtt állott. Mit volt mit tenni: lefűjták az assiagoi szépen megindult offenzívát. Zászlóaljunk is bewaggonírozott, visszacsinálta a hosszú utat, s újból az oroszok előtt állott.

I. Borkuti harcok

Máramarosszigeten túl, a Felsővisó-Borsa vasútvonalon fekvő Leordina vasútállomásról, Brudermann generális autóparkja röpítette a csapatot a Ruszkova patak mentén ki a határ felé egészen Havasmezőig /Russpoljána néven szerepelt a katonai térképen/. Ez július 21-én volt. Innen gyors meneteléssel másnap a monstruózus határhegyre, a híres Kopilásra értünk. 23-ára volt tervezve az ellenség megrohanása, de záporosó jött közbe. Éjszaka 11 órára elállott, ekkorra berukkolt a Kufstein–Innsbruck táján veszteglett tartaléka, a 21 menetszázad. Így 250 emberrel gyarapodva, ami nagy szó volt a lefogyott zászlóaljnál akkoriban, másnap 25-én este megfiatalodva indult le a Furatek-hegyről az orosz vonal elé, amely szemben, a Fekete-Cseremoszon túl a Baba-Ludowa magaslati vonalát tartotta megszállva. A 3. század Szatmáry-Király Antal és Gócs Sándor hadnagyokkal a Popádia-hegymagaslat megszállására küldetett ki. Hírszerzőink szerint az erdőségben kozákok nyargalásztak apró lovaikon, s parancsnokunk, Hutschenreiter Walter százados, azért is rendelkezett úgy, hogy éjszaka induljunk, amikor a

patrouillozás odaát szünetel. Láthatatlanul kellett megközelítenünk az ellenséget, tán, hogy ne láthassa, mily kevesen vagyunk... Ez az előretörés túl merész volt, ha meggondoljuk, hogy embereink zömét Assiago teljesen lestrapálta. Kevesen is voltunk, az ellenség csupa frissen borotvált fickóból állott. Hadvezetőségünk célja láthatóan az volt, hogy vakmerő támadásunk meglepetéshatást váltson ki az ellenségből, hogy bemasírozó kedve lelohadjon. Emlékszem: szótlanul, lehajtott fővel indultunk neki a völgynek, olyanféle gondolatok cirkáltak bennünk, mint Dante Divina Comediájában a pokol bejárata előtt költőnk agyában jártak a felirat láttán: „Lasciate ogni speranza, qui entrate!” – Nagy csendben haladtunk az erdőben lefelé, a Cseremosz völgynek, éjjel megháltunk a folyó előtt, reggelre pedig megint záporosó kerekedett és mosdatott meg bennünket.

Vezetőnk a második század parancsnoka, Ronegg-Rosenthal Theodor százados volt, aki a századját a folyamatkezelés előtt nekem adta át, s ő mint zászlóaljparancsnok, átkeelés után a pionnierszakasszal a borkuti vadászlatot foglalta el – a ruténság Borkutnak, Burkutnak nevezte a vadászlat melletti savanyúvízforrást. Mi pedig, úgy délután 3 óra körül egyik század a másik után keltünk át a két kidöntött fenyőből álló ún. hídon, át a Cseremoszon, miközben az oroszok a hegy tetején a viszontlátás örömeire üdvözléseket adtak reánk. Rosszul célozhattak, mert bennünk nem esett kár, ellenben hátunk mögött a fenyőfákat fehér pettyekkel lötték tele. A borkuti ütközetekben a zászlóalj elhelyezkedése: ez volt Hutschenreiter százados parancsnok, mint frontszelvény parancsnok a Furatek-hegyen telefonpatrouillal, Rosenthal százados, mint zászlóalj vezénylő a borkuti völgyben, a meredek hegyi úton fel a Hála-Lukowiec magaslati irányában, hol oroszok tanyáztak, két szakasszal Csergheő hadnagy haladt, felfelé keresván a kapcsolást a szintén aradi 33-as ezreddel, míg jobboldali biztosításul Raymund zászlós ment ki egy szakasszal a Hála-Michailówa irányában. Két-századnyi légénység pedig a gépfegyverekkel, telefonpatrouillokkal,

velem jött az őserdőben, úttalan úton, fel a Lukawiecre. Délután 3 órától este 11-ig másztunk fölfelé, éjjel előtt értünk az erdőség felső határvonalához, ahol aztán pokoli bizonytalanságban töltöttük az éjszakát: hogy a kozákok harmincadára ne kerüljünk, kivonultunk a tisztásra, hol kimerülten aludni tértünk, nem törődve csappal-pappal, háborúval. A kifelé eső oldalon körben állottak köröttünk a figyelő őrk. Másnap járőrökkel keresttem a kapcsolódást a szomszéd csapattestekkel, ami az őserdőben nem csekély fáradsággal szokott járni, mert minden peches patrouil, hamarabb reábukkan az ellenség őrzőjára, mint saját embereinkre. „Es wird doch wieder alles gut: besser als man hoffen tut” – mondja a német. Ez talált minálunk is. Megtaláltuk egymást is, a szomszédokat is, és tisztába jöttünk az ellenség elhelyezkedésével is. Az ellenség itt majdnem félkörben vett körül bennünket, alkalmazkodván a Kárpátok girbegurba csúcsvonalú alakulatához. Szemben velünk a Hála-Lukowiec állott, 1506-os kottájával, jobbra tőlünk a Hála-Mihailowa 1610 tenger fölötti méter magaslataban, még odább jobbra a híres Baba-Ludowa ágaskodott a Cseremosz felett.

Parancsunk az volt, hogy a tőlünk balra támadó 33-asok beérkezte után, balszárnyunkkal csatlakozva hozzájuk, megtámadjuk az előttünk lévő állást, de a 33-asok törpe létszámuk és nehéz terenumok miatt csak igen nehezen haladhatott, 2-3 nap múlva hirtelen támadnunk kellett. Július 29-én és 30-án hajtottuk végre a parancsot. A magaslát felé húzódó tisztáson volt elhelyezve a gépfegyverosztag. Mögötte a tisztáson egy kis kunyhóban a telefonisták és ordonáncok közt jómagam. Adva a jelentéseket és véve a parancsokat Borkutról, tőlem balra felfejlődve és nagyjában beásva a második és fél negyedig század, jobbra pedig a másik fél negyedek és első század, valamennyi az erdőben. Rövid tüzérségi előkészítés után a baloldali másfél század elszántan benyomult az ellenség hegytetői állásába, és másodpercek alatt visszaterelt hozzám 25 hadifoglyot. A megrohanás imponáló volt, de a meghódított állást

tartani képtelenség volt, mert az oroszoknak nagy tartaléka élére rakva állott, azonnal jött a túlerős ellentámadás és jobbszárnyunk az ellenség gépfegyvere miatt nem tudott az erdőből kikecmeregni és segíteni. A vitéz balszárny tisztjei közül Csongár és dr. Killner zászlósok, patrouillozásban Raymund és Csergheő zászlósok kiváló szolgálatkészségére emlékszem. Csongár hallomásom szerint Temesvárt tüdővészben halt meg a háború után, Csergheőről úgy értesültem, hogy a cseh határ tiltott átlépésekor cseh határőrök lőtték agyon 1920-ban.

Támadásunk mintaszerű volt. Noha a tüzéség nem lévén az idő rövidege miatt belőve, többször zavarólag hatott. Az előretörést a gépfegyverosztag Belcsák főhadnagy parancsnoksága alatt ügyesen támogatta, az orosz katonák túlerejük és előnyös állásuk dacára frappierozva voltak. Ütközet után a telefon drótja a Kopilás hegyről magasabb parancsnokságunktól elismerést és dicséretet hozott a vitéz 28-asoknak a snájdig módon végrehajtott támadásért. Kevés halottunk volt. Tulajdonképpen azt a hatást tette reánk a gyorsan elrendezett támadás, hogy taktikázásról van csak szó, de a taktika kifizette magát, megcáfoltuk az ellenség valószínű feltevését, hogy kimerültek vagyunk, akár a háború hosszadalmassága, akár Assiago friss fáradalmai miatt. Persze, én messze átfogó tekintettel nem tudok helyzetképet és eredménybírálatot mondani, de nekem elég annyi, hogy Gréger brigadéros előttem hónapok múltával említette, hogy az az ütközet becsületére vált a 28-as vadászoknak. Szeretném felsorolni az összes részt vett tisztek és altisztek nevét, de sajnos, nem emlékszem mindenkire. Nyulassy és Feszli főhadnagyk, Szász zászlós még azok, akikre emlékszem. Az első tudtommal kaposvári ügyvéd, a második Veszprém megyei körorvos. Szász zászlóst többé nem láttam.

Az ütközetek után pár napig tartottuk az állást, majd megérkezett a németek kárpáti hadteste, augusztus 2-án megjelent nálam is Gräfenberg német százados, akinek átadtam a helyemet, utána aznap

este tömött sorokban érkeztek a németek, Mützével a fejükön, hátizsákjukra akasztva vagy kézben cipelve díszes római sisakjukat, amelyet csak ütközetben tettek a fejükre. Mi pedig hajnaltájt leérünk Borkutra, az éjjel – augusztus 3-ra volt a szent nap, én is a vadászlakban háltam egypár órát –, noha még ma sem feledtem el, mily cudar éhség kínozott engem is, embereimet is. – Másnap raporton dicséretet kaptunk, aztán a csapattal elhagytuk a dicsőség terepét, és új babérok után indultunk. A Sybeny és Javornik kisközségek közti, illetve fölötti 1566 méter magas Skoruszny-hegy felé.

II. Harcaink Javorniknál

Borkuttól északkeletre circa 7 kilométerre szintén Nagybockó–Zabie közt elterülő határrészleten van ez a hegyhát, balra a Cseremosz vizétől. Augusztus 3-án indultunk a folyó mentén. Azóta, hogy mi voltunk itt a völgyben az első megérkezettek, a németek az egész völgyet kiépítették, úgy nézett ki a régi haláltanya, mint egy nyüzsgő katonai gyárváros: kommandóik, trénjeik, kórházaik, lókórházaik egymás mellett nyüzsögtek, a mi lezajlott harcainkra már csak egypár katonasír emlékeztetett ütköztben: 33-asok nyugodtak alatta.

Egy alkalmas ponton átkeltük a folyót, a túlsó parton megsrasztoltunk, míg odafent a hegyeken köröskörül tombolt a harc. A németek reggel általános támadásba mentek át. A folyó mentén, az erdő lábánál üldögéltünk, egyszerre mellettem egy öreg jágert szíven talált egy ügyetlenül szélnek eresztett ellenséges golyó, valahonnan a németektől bajba hozott Ludowa magaslati oroszok lövöldöző soraiból. Hamar ment a halál: az öreget ott elföldelte sebtiben pár sanitéc, aztán siettünk e málum omennel terhelten az új állásba, meghosszabbítani a frontvonalat a Tatár-szoros irányában, amerre felé még mindig nem védte katona hazánk határát, ellenben a

védelem a jó óriásra, a Smotrec-hegyre volt bízva, meg testvérére, a Staykíra. Borkuti állásunk circa 30 kilométerre délre esett a Tatár-szorostól, ergo most úgy 25 km-re kerültünk hozzá.

Az aznapi ütközetben nem vettünk részt, noha izzadva másztunk felfelé a meredek gázlón a sibenyi vadászalak mögött talált induló ponton, az 1228-as kóta irányában, hol österreicherek, huszárokból összeállított lövészrezdbeliek védték támadó modorban a hazát. Mi felfelé törekedtünk, mellettünk a sanitécek izzadtan cipelték lefelé az elesetteket, súlyos sebesülteket. Egy bácskai földim, Franciskovics nevű zombori huszárörrmester ott a trágeren adta ki a lelkét, útban a kötöző állomás felé. Mire mi estefelé fáradtan, éhesen felérünk a hegyre, átfázva a hirtelen zordra változott időben, derék magyar huszárbajtársaink már elzavarták onnét a muszkát. A huszárcsapat már zsebben hordta a parancsot, az újonnan nyitott román frontra vonulni. Az utolsó felleptük itt ugyan huszáros volt! Én egy t. hadnagytól vettem át a rayont, aki hallva, hogy 2 napja nem ettünk, finom süttekkel, jó borral traktált meg bennünket, szegény Zathurecki hadnagyról nem sok idő múltán a lapokban olvastuk, hogy egyike volt az oláh front első elesettjeinek. Ugyanekkor, ugyanott esett el a mi Csepcsányi Tibor főhadnagyunk is, aki pár hónappal előbb a honvédséghez helyeztetett át. – Pár nap alatt kiderült, hogy az ellenség az általános támadás folytán egy hátrább álló magaslati vonalra, a Kréta-Stepanski hegyekre vonult vissza. Erre mi is előnyomultunk a Stayki-Skoruszny hegytetőkre, bal-szárnyunk a Staykinak 1741-es kótájára támaszkodott, a csapat zöme a kopár 1557 méteres Skoruszni magaslatára feküdt, jobbszárnyunk, Szathmári századja a folyó völgyben Skupova mellett csatlakozott a németek sorához.

Balról a Stayki kopár hegyében két szakaszunk strázsált Tokay és Girth hadnagyokkal. Nagyon is kellett ügyelniök, mert tovább balra megszűnt a front, csak az öreg Smotrec-hegy tartott szolgálatot 1901 méter magas sziklacsúcaival. Békében híres medvevadászó hegyek

ezek, hogy most hová illantak el szegény mackóink, ki tudná azt? – Egyébként a Staykin majdnem baj történt; egy szakasz népfölkelő még mindig itt tanyázott, nem vévén tudomást a világban történt nagy változásokról, mi pedig azt hívé, hogy a nagy ködben ellenség hangjai hallatszanak le, megsturmoltuk a hegyet, szerencsére kiderült a félreértés, mint a vígjátékokban, nem pedig mint a görög végzettragédiákban. Az idő rosszra fordult, augusztus dereka volt, és majd meg vett az Isten hidegje. – Először a jobbszárny vett részt az ütközetben a folyóvölgy megtisztítása végett. A 3. század a németekkel ment ütközetbe, miután a Popádián szép napokat élt át tétlenül. Gócs hadnagy elbeszéléséből tudom, hogy az orosz rajvonalat ellenünk egy fanatikus rutén paraszt vezette, Herkules termete mellett is áldott lelkű jó fiú az én Gócs barátom, de többszörösen díjat nyert galamblovó bajnok léteire ezt már mégsem volt szíve így végignézni, hanem elkérte a fegyverét egyik katonájának, és egy jól irányzott fejlődéssel terítette le a hazaárulót. A folyótól felénk eső 1226-os magaslatra is átragadt a harc, a zászlóaljparancsnokság ide Nyulassy Emil századát és Riegler zászlós szakaszát küldte, akik leverték onnan az orosz. Én a stábtól kiküldve, frissében tettem látogatást: pár halottjuk, altiszt is, volt frissen eltemetve náluk. A terep szakadozottsága miatt a jagdzuget jó előre kellett küldeni, tábori őrségbe, majdnem 1 km-re, a Zembrónia patak felé, az ellenség torkába. Helyük veszélyes volt, mert mellettük rutén házak voltak a völgyben, akik szemmel láthatólag összekapliztak az ellenséggel. A Skorusznirol, a németeknek egy gyönyörűen végrehajtott bravúros támadását nézhettük végig, Tillemann nevű századosuk vezette őket rohamra, akit az oroszok egy szénakazalba rejtett gépfegyverrel oldalból lelőttek, persze a kazalt erre a nemetek felgyújtották, oroszral, gépfegyverrel együtt. Maga a Skoruszni nem került tűzbe. – Ebben az állásunkban igen nagy terepet tartottunk megszállva, az egyes századok meglehetősen messzire vetődtek egymástól, a zászlóaljparancsnok engem jelölt ki

arra, hogy az egyes csapatrészek közt ide-oda járjak és összeköttetést tartsak fenn velük. Én ismertem legjobban a csoportosításunkat. Egy ízben, amikor Barta szakaszvezető ordonáncommal a Smotrecra tartottam, egy orosz őrzőrajt majdnem elcsípett bennünket, alig hogy ellógtunk előlük, mögöttünk – mert a front előtt mászkáltunk – fenn a Stayki hegy tetején figyelőőrsünk viszont oroszoknak nézett bennünket, s reánk alarmírozta társait.

A németek augusztus 12-én itt is felváltottak bennünket. Javornikba mentünk le, ahol brigadérosunkkal étkeztünk, majd nyakunk közé vettük az országutat vissza a Kopilás-hegy felé. Fent háltunk a Hideg-hegy tetején, aztán Havasmezőről autókra mentünk Leordinára, de előbb Havasmezőn muriztunk annak örömére, hogy zászlóaljparancsnokunk megkapta Assiagóért a 3. o. Vaskoronarend kitüntetését. Leordinán 14-én bewaggonoztunk, 15-én Körösmezőre értünk, ahol Krausz altábornagy kilátásba helyezte, hogy pihenőnk lesz. Ki is mentünk nagy örömmel Havasaljára /a térképen Lazescsina/, amely község az utolsó a Tatár-szoros előtt, ott aztán táborot ütöttünk és pihenni kezdtünk. 17-én Ferencz József öfelsege születésnapját este kis vacsorával és dikciókkal ünnepeltük.

III. A Kukul-hegyi ütközetek

Krausz tervez, orosz végez: a Tatár-szorosnál az ellenség nagy erők tűzbevetésével hirtelen támadásba fogott, s a támadás jól ment előre. Mi, akik pihenni kezdtünk, erre gyors staféta útján lettünk felverve álmunkból, hogy siessünk a közeli határra, ahol bajok akarnak lenni. Így aztán ezen a vidéken voltak legnehezebb napjaink, védtük az ország kapuját, meg a fontos vasútvonalat, amely Körösmezőt Woronienkával köti össze. Törik vagy szakad, de ezt az állást meg kell tartani!

Havasalján át a Lazescsina patak mellett mentünk előre, elkeseredett puskaropogás pokoli zaja fogadott. Majd a határ felé

fordultunk, a Foresek patak mentén, amely a Kukulról, a drabális határhegyről ered. Odaérve kurucvilágot láttunk: honvédek, népfelkelők, vadászok jöttek hátrafelé, utánuk a muszka erősödő jó kedvvel tüzelt. Barátságtalan helyre jutottunk! A Kukulon ezen a tipikusan elnyúló kárpáti határhegyen már ők voltak az urak. A nagy hegy uralta a Tatár-szoros környékét, tőle circa 1 km-re délre. A csúcsvonal kifelé domborodó és kb. 1 km-re elnyúló. Tőle délre egy kisebb, cukorsüveg alakú csúcsban végződő, vele egy nyereggel összefűzött szomszéd magaslat, a térképen név nélkül, 1297-es kótával jelölve, amit katonáink aztán Kiskukulnak neveztek el. A Kukul mögött volt a Pruth eredete. Mellette vasútvonal Worochtáról a Kiskukul mögött levő Kleva végállomásig. A végállomásnál orosz nehéztüzérség, trén és minden. És már most ily stiuációk közt ért a katasztrofális fordulat, hogy a hegymagaslat birtokukba esett. A helyzet kritikus volt, komolyan fel lehetett tenni, hogy az orosz benyomja a frontot.

Zászlóaljunk délelőtt 10 óra tájban ért a tűzvonalba. Bozó honvéd alezredes, mint a 307 sz. háborús ezred parancsnoka fogadott és azt hiszem, neki éppen jókor jöttünk. Egyelőre a völgyet elzártuk századainkkal és felszedtük a hátrálókat, majd parancsot kaptunk az előnyomulásra. Az ott talált osztagok, 306-os, 307-es honvédezredek s a Budapesti 24-es vadászok eltolattak oldalt, csak az osztrák 150-es és 153-as népfelkelők voltak a közelünkben a harcok alatt. Hát aznap délután Isten nevében megindultunk. Az én századom, 4. század, a Foresek patak mellett nyomult előre. Éjszakára megint az ellenség orra előtt táboroztunk, a situáció ismerete nélkül. Másnap reggel egy patrouillt küldtem ki kémszemlére, Lakatos nevű 1 éves önkéntes alvadással, aki csakhamar sapka nélkül jött vissza, jelentve, hogy összeakadt egy orosz patrouillal és birokra mentek, így veszett el a kincstári sapka. Tehát közel vagyunk kedves orosz barátainkhoz. Tőlem jobbra az 1. század igyekezett elérni az 1297-es kótát, vagyis a Kiskukult, azzal a parancssal, hogy rögtön támadja meg és puccolja

le az ellenséget a helyéről. Nekem pedig, mint szomszédosztagnak az volt a parancsom, hogy ha az 1. sz. a helyén lesz, a Kiskukul hegyében, zárkózzam századommal hozzá, és együttes erővel támadjunk neki a Nagykukulnak. Nem mondom, hogy ez így ne lett volna fényes vezérkari ötlettel kifundálva, és tán a rajztáblán sikerülhetett is, de a mi ösztövérlétszámunkkal, ami aggasztóan kitágult plänkler-abstandunkkal, egy ilyen dolgot elvállalni olyan feladat volt, mint teszem példának, ha igen kevés aprópénzzel a zsebemben nekivágok a nagyvásárnak, azzal a szentül eltökélt szándékkal, hogy mindent megveszek, amire csak szükségem van, – holott nagyon sok holmira van szükségem... Ennek a parancsnak tehát nem nagy jövőt jósoltam, de – Befehl is Befehl – készen álltunk a poklot is megsturmolni. Vártam. Balra tőlünk a 3. század szintén közel jutott az ellenséghez, pont a Nagykukulon. A 3. század a kis Szathmárral és mellette az öreg Gócs hadnaggyal, meg Belcsák főhadnagy gépfegyverosztagával az 1. századtól még jobbra, de vele együttesen vonult fel a 2. század Ronegg századossal, aki aztán az 1. századot is dirigálta, hol egyébként Nyulassy Emil ügyvéd úr parancsnokolt. Ronegg százados helyett aztán a saját századát Hückl főhadnagy vezette közvetlenül. – Ott fektünkben az első félórán belül nagy ricsaj támadt egyszerre előttünk, hirtelen golyó fergeteg támadt. Mi készre hoztuk magunkat, mint a színész, akinek a jelenete soron van. Az történt, hogy az első század, mielőtt felért volna a Kiskukul csúcsára, egy közben eső kiemelkedett pontot csúcsnak véelve, jelentette telefonon, hogy az ellenség a csúcsot már előre kiürítette, azt ő elfoglalta és most Forschrift szerint balra kanyarodik. Én pedig csatlakoztam. Borbély főhadnagy zászlóaljadjutáns telefon útján kérdést intézett hozzánk, és én figyelmeztettem, hogy itt valaki elszámította magát, mert a Kiskukulon ellenségnek kell lennie. Ronegg százados mégis végrehajtotta tervét, de mire a század rajvonalba jött volna, az oroszok jobbszárnyát oldalba kapták és ez volt a hirtelen támadt golyózápor. Hückl főhadnagyban volt annyi

angol humor, hogy sértve érezte magát az oroszok támadása miatt és jobbszárnyát támadásba vitte, mire legalább elérte, hogy akik kétségbeejtő helyzetbe kerültek, idejében meglóghattak, áldom a sorsot, hogy a tüzelést én is meg nem nyitottam, mert akkor a 2. század két tűz közé került volna: jobbról az ellenség lövi, balról én. A vége az lett, hogy egy szakasznyi emberünk fogságba esett, de a többi Feszl és Nyulassy főhadnagyokkal visszajött. Az orosz tűzéség nagy srapnelezést nyitott meg a zavar tetejében. „Mi az öregem?” – fordultam felé – „Ronegg századost keresem sürgősen” – mondta – „mert a támadásba ment két századot szétverte az ellenség.” „Tanácslom, vidd a századodat, mert a muszka nemsokára a hátadban lesz.” Jelentem ezt az új tényállást a stábnak, onnan kitartást parancsolnak, de a vége mégis az lett, hogy az egész zászlóaljnak vissza kellett mennie, a Foresek patak azon pontjára, ahonnan az utak jobbra-balra kiágaznak, vagyis megint „Thalsperrét” alkottunk; a kommandó rendelkezésére nekem kellett átvennem az egész felett a vezényletet. Negyedórán belül megérkezett az elfogottnak hitt Hücl főhadnagy emberei nagy részével, sőt, egy jó szakasznyi orosz foglyot is hoztak magukkal.

Nem sok idei bizonytalan idegesség után, megjelent és átvette a vezényletet a most frissen bevonult Linnebach százados, aztán két századdal én felmáztam a jobboldali meredek hegyoldalra, hol estefelé Imrey századosunk, aki szintén aznap vonult be, átvette a két századra a parancsot, s ez alkalommal én a 3. századot kaptam, és velem volt az 1. század Nyulassy főhadnaggal, míg a pataktól balra jött ezúttal a 2. század, amelynek egy szakasza Hücl főhadnaggal direkte a patakhoz vezényeltetett, a többiek távolabbra. Ezt a patak menti szakaszt később sokat kerestettem őrséggel, de nem tudtuk megtalálni, s nem tudom, hogy a kiskukuli frontunk nem ezt tette-e lehetővé később. A Kiskukul megvívására tehát a sors a mi századunkat szemelte ki.

20-án kerestük a kapcsokat jobbra-balra. Jobbra tőlünk a 150-eseket találtuk két századdal képviselve, túl még jobbra a Klauzura–Kozmieska mély pontjában táboroztak a 307-esek. Imrey kapitányunk a 150-esek két százada felett is átvette a kommandót, amikor 21-én reggel támadásra indultunk, parancsára én a két vadászszázad feletti kommandót vettem át, míg a 150-eseknél egy legidősebb népfelkelő tisztet jelöltek ki. Aznap közel jöttünk a csúcshoz, a többi század ugyanezt tette. 22-én hirtelen jött a parancs; azonnal támadni! – Általános támadásba kezdett ugyanis a vonal, a balra lévő 2. és 4. század is indult, sőt azon túl balra a 24-es vadászok a 33-as aradi bakák, a 29-es nagybecskereki ezred és a 153-as osztrákok 2 századja. A 4. és 2. század támadása véresen visszaveretett, ott sok halottunk volt, ami a lehetetlen terep miatt nem csoda. Ott estek el Girth Győző hadnagy szegedi tanár és Fabricius Vilmos fiatal hadnagy, brassói fiú, az ottani polgármester fia is. A legtöbb halottnak tetemét sem lehetett lehozni, mert az állást az orosz vette át. Minket ellenben a Kiskukulon megsegített a hadak Istene, bejutottunk az orosz vonalba, elfoglaltuk azt és beástuk magunkat. Az ütközetet megelőzőleg a kis Bihari önkéntest kémszemlére küldtem ki, az ellenség vonalának precíz megállapíthatása végett, és a fiú kitűnő szolgálatot tett lelkiismeretes munkájával. Az oroszok a hegyen ív alakban voltak beásva, holott az éles hegyhátan egy kis gyalogúton lehetett csak a közelükbe férni. Én az egyik századot libasorban menetelve küldtem előre, Bihari önkéntessel és Olmer zászlóssal, s azt a parancsot adtam, hogy a menet feje mint egy ék férközzék be az orosz öböl hajlatába s ha kellő mélységben lesz, egy Jobbra arc!-cal képezzen rajvonalat s a hurráhozással hirtelen támadjon, a másik század pedig várja meg, míg az első helyén lesz s a hurráh hallatára ő is támadjon, mert akkor az ellenség a harapófogó két szárnya közt lesz. A kis Bihari jól bevitte a menet hegyét az orosz hónaljába és a terv jól sikerült: az ellenség zavarba esett, az elől lévők megadták magukat, a hátrább állók pedig, úgy érezvén, hogy

segédcsapatuk útja, esetleg saját visszavonulásuk útja is veszélyben van, hanyatt-homlok futottak, amerre láttak. Emlékezetem szerint vagy 160–170 puskát szedtünk össze a hegy legtetején. A foglyok számát nem tudom pontosan, a 307-esekhez a völgybe vitték le őket altisztjeim, 60-70 lehetett a számuk. A mieinket rögtön beásattam, egyik-másik orosz még haldokolt. Aztán frissen hoztak a pionier csapat emberei szegesdrótot, amelyet 2 sorban futtában magunk elé, fenyőkre verettem, jól tudván, hogy az orosz nem adja fel olcsón a játszmát.

Ez volt a Kiskukul bevételének története. Halottunk a roham alatt mindössze három volt, egyikük a lelkiismeretes Bihari önkéntes, akinek sebét megvizsgáltattam; szíve volt átlőve. Sebesültünk 30–40 lehetett. Szegény kis hősünk, Bihari önkéntes, egy aradi államvasúti főtisztviselő fia, szép szolgálatot tett és szép katonahalált halt; visszafelé jövet a Lazescsina pataknál, ott, ahol a Foreset folyik bele, egy akkor készült katonatemetőben láttam az egyik friss hanton a kereszten a nevét.

Ez az ütközet nem tartott tovább 1 óránál. Hátral nagy ováció, telefonon gratuláció, öröm következett. Valószínűleg váratlanul jött a kis győzelem, ami józan megfontolás mellett nem is volt elvárható. Ez a győzelem parancsnokságunknak a Lipót-rendet, Imrey kapitánynak a Vaskoronát, nekem és az elesett Fabriciusnak III. o. Katonai érdemkeresztet, Feszli főhadnagynak a Signumot hozta. Az igazi érdem bátor legénységünket illeti, akik közt nagy és kis ezüstérem szép számmal lett osztva. Egy bizonyos: hogy kitüntetéseinket mind szívesen letettük volna, ha az elesetteket fel tudjuk vele támasztani.

Ha a térképet, az állásokat megtekintem, azt kell hinnem, hogy vezetőségünk tényleg nem remélt itt győzelmet. Az oroszok vasúti végállomása a Kiskukul mögött lévő Kleva volt, amely ontotta magából az embert, muníciót, élelmezést. Onnan lett az egész Kukul-vidék ellátva. E fontos pont elvesztése s ennek részünkről gyors

kihasználása az oroszokra akkor éppoly végzetes lehetett volna, mint reánk esetleg Körösmező elvesztése. Az elkeseredett orosz ellentámadások is megerősítenek a feltevés helyességében, vagyis a zászlóaljnak ezen teljesítménye nagy jelentőségű volt, de valószínűleg a kellő emberanyag és felkészültség hiányában elmaradt az értékesítése. Mi a magunk dolgát megtettük, részünk volt az örömben, hogy az oroszot segítettük távol tartani Magyarországtól. A többihez semmi közünk.

Az oroszok nem nyugodtak bele a kudarcba, 24-én korán reggel 15-ös ekrazitgránáttal vezették be az ellentámadást, illetve az ellentámadások egy szörnyű sorozatát. 2 napon keresztül szüntelenül ágyúztak, és rohamoztak bennünket, a Kiskukulon, 24-én 8 támadást vertünk vissza, a halottak tömege hevert drótjaink előtt. Nekünk is ekkor 12 halottunk, sok sebesültünk volt, úgy látszik, az ellenség jól belőtte magát még az első támadás idejében, amikor mi erről a frontról még nem is álmodtunk. 25-én még 4 ízben vertük vissza a rohamot. Estefelé, amikor már elcsendesült a támadás, és azt hittük, aznapra elég volt nekik, bizonyos ideig tartó nagy csend után, felrohan hozzám a mélyből ama három vadászok egyike, kiket én helyben álló patrujként állítottam fel, hogy oldaltámadás ne érjen váratlanul, /Hückl-lel nem tudtam érintkezést találni/ és lelkendezve jelenti a gyerek, hogy nagyon sok muszka jön nagy csendben és nagy ívben kanyarodik, hogy elfogjon mindnyájunkat. Nosza, hamar telefonlom a bajt Imrey századosnak, lakonikus a válasza: ha lehet, próbáljak kijönni, de ő nem akar fogságba esni, hanem megy hátrább. Én Wittemberg zászlós Jagdzugját balra állítottam, hogy tovább ne engedjem őket a hátamba jönni. Nagy tüzelést nyitottam meg, Bertha hadnagy örült lendületekkel dobálta lefelé a kézigránátokat, s ezzel a bekanyarító szándékuktól el is térítettük őket, azonban a nagy ív helyett kis ívet tettek meg, és pont nekünk jöttek, a század telefonistái és ordonáncai helyének, vagyis a századok már be voltak kerítve. Hogy fogságba ne essem, egy pár

emberemmel ideje volt visszahúzódnom, miközben szerencsénkre besötétedett. Telefonistám, Dózsa alvadász húzta nagy elszántan a telefondrótot, hogy mentse, ami menthető, de a másik végén már ott volt az orosz, és ők is húzták, míg közepén el nem szakadt. Ez a nap volt a legidegesebb napom. És a leghősködőbb is. Embereim csupa hősök voltak, már késő este, mikor előbbi helyünkön az orosz ült, egyik ordonáncom, Szász bácsi, aki különben Szászrégenben kereskedő volt, és onnan hozta a híres szászrégeni szemmértékét, visszalopódzott az oroszok közé és elhozta az ott felejtett vizesvedrünket, ami alumíniumból való volt, és még assiagói olasz zsákmányból származott. Ő volt a víz őrzésével megbízva, hát szörnyen bántotta, hogy a nagy ijedtségben ott maradt a jó veder. Azzal jött vissza, hogy lázas munka van odaát, a muszka a sötétben sietve ássa magát a földbe, mint az ürge. Ő egy pillanat alatt a hátuk mögé osont, elcsenve tőlük saját vedrét, visszaosont. Ügyes fiú volt az öreg Szász, kár, hogy később Borkuton egy komisz gránát volltrefferben találta.

A 3. századból mindössze 6 emberem maradt, még az utolsó percben kiállott Jagdzug fele is odaveszett, a két századot elfogták. Megmaradtak: Nyulassy főhadnagy, Feszli főhadnagy, Szaiber, Albert, Bertha hadnagyk. Szegény Nesztor hadnagy a fogságba esés alkalmával orosz szurony áldozatává lett. Fogságba estek tisztjeink közül: Ehrental, Olmer, Vígh, Sas zászlósok.

Conta tábornok, a kárpáti hadtest parancsnoka, amelynek kötelékébe mi is tartoztunk, 26 és 27-én itt is felváltatott bennünket. Németeket tett a helyünkre. Szász zászlóalj volt. Egy páran velük mentünk érdeklődésből, hogy a német sógor hogyan csinálja meg, amit egyszer mi már megcsináltunk. Hajnali 4 órakor egy pokoli pergőtűz volt az ébresztő. Az eltartott pont egy óra hosszat, aztán hajrá! Hogy ne legyen nagy a veszteség, előre kevés embert küldtek, a zöme utána vonult a zászlóaljparancsnokkal. Telefont, amíg álló frontot nem képeztek, nem is húztak ki. Ütközet alatt a szükséghez

képest utána küldött a parancsnok egy-egy szakaszt, egy ízben a kézigránátos osztagot, mert nekik az is volt. Mégis legalább 40 halottal vették be a Kiskukult. Velük voltam az ütközetben, s a legénységem azt állapította meg, hogy a legutolsó plänkler is sokat ad arra, hogy kamerádjai ne tartsák gyávának, előre megy, ha látja is a biztos halált. Arcukon olvastam, hogy a többiek megszólásától tartanak. Jól mondják, hogy a német iskolák nyerik meg a harcot. Ez alkalommal sajnálatosan láttam viszont egy becsületes orosz katonát. Két nappal előbb a biztosításul magunk elé tett tábori őröt az oroszok megtámadták, én visszavittem őket azonnal a régi helyükre, aztán Bartha szakaszvezetővel előreosontunk, kilesni, mit akarnak az oroszok, hát azt találtuk, hogy ők is egy tábori őröt állítottak a mienk elé. Egy vörös szakállú orosz volt éppen az őrszemük, akit én nem vettem észre, ő annál inkább engem. Lelőhetett volna, de úgy látszik, volt benne emberség. Bartha észrevette a veszedelmet és visszarántott, mutatván a fegyveresen ránk bámészkodó nagydarab muszkát, aki úgy 30 lépésre lehetett tőlünk. Nos tehát ezt az én muszkámat láttam most, amikor a németekkel előrementem, haldokolni a gödörben, fejéből csorgott az agyvelő, a vér az arcába szállt, izzadt, és tenyerét önkívületi állapotában a fejéhez szorította. Mikor visszafelé jöttünk a magaslat bevétele után, akkor már nem piros volt, hanem viaszsárga, akkorra kiadta lelkét. Sajnáltam szegényt, tán, mert éreztem, hogy én se volnék már életben, ha ő nem sajnált volna engem...

Denique *[végül is – a szerk.]* visszakerültünk Havasaljára, jártuk Vorochta országútját, szemléltük a Tatár-szorost. A csapatok közül megint sokat elwaggonoztak, mert 2 nappal előbb a románok háborút üzentek. Örült is ennek a muszka, érezte, hogy szorul, ha tovább tart a birokverseny. Hallottuk a hadüzenet estéjén nagy hurráhozásukat. Így megint az ominózus pech: újra szélesedik a plänkler-abstand és újra itt kell hagyni a szép eredményt, félig kész kocsit.

Mivel sok román katonánk volt, nem mentünk az új frontra. Jött a parancs, hogy a zászlóalj a szorostól dél felé a Werch-Debry hegyvonalon foglaljon állást. Balszárnyunk leért a vasúti viaduktig, jobbszárnyunk fenn az 1216-os „névtelen” magaslaton.

IV. A woronienkai állás

Mikor már rég elkerültünk erről a névtelen magaslatról, amelyet történetesen az én századom tartott megszállva, egyszer azt olvastam róla, hogy a hadvezetőség elrendelte, miképp a magaslat ezentúl Hoffmann magaslatnak neveztessek, mert ott halt hősi halált Hoffmann 33-as főhadnagy, amikor az oroszok orozva megtámadták a századot. Vagyis kényes állás volt, mert tőlem jobbra egy irgalmatlanul széles völgyszerű tisztás volt, amelynek megszállására nem volt emberünk elég, és beértük egy tábori őrs odaállításával, s pár sorocska dróttal. Ha később, miutánunk, nekik még ennyi emberük sem volt, hogy még tábori őrsre sem tellett, hát ki lehettek téve egy éjszakai legyilkolásnak. Ezen ottlétemkor én is tűnődtem eleget, mert jobbra a legközelebbi 33-as század nagyon messze esett attól, hogy segíthessen, ha bajba jutunk. Akkor ugyanis, velünk egy időben a Krichoriwkán és még tovább jobbra a Kukulon a 33-as ezred örködött, a Kukul tőlünk mindössze egy negyedóra járásnyira esett. Ezen az új helyen a Tatár-szorosnál ért bennünket a szeptember. Én a jobbszárnyon fent a hegy tetejét csőszködtem. Ezúttal is a 3. századdal, tőlem balra, meglehetősen egyenes, vízszintes állásban Imrey százados, az 1. századdal, tőle pediglen balra a 4. századdal a most bevonult Haffer főhadnagy állott, míg lent a szorosnál Ronegg százados a 2. századdal. Ez a század állandóan molesztálva volt az ellenségtől, nekifogtunk az állások kidolgozásának, quasi téli állás készítésének. Gréger brigadéros gyakran kijött ez idő tájt a tűzvonalba hozzánk, rém pedánsan követelte a pontos méretek betartását. /Sajátságosan 1 hónap múlva a

második borkuti állásba szintén gyakran kijött, a porosz brigadéros, Bielow tábornok, aki e pedantériával szemben azt magyarázta nekem, hogy bünt követ el a tiszt, aki pedáns ilyesmiben, mert a katona ma állampolgár, aki általános védkötelezettségének tesz eleget, de nem rabszolga, akit felesleges dolgokkal nyomorgassunk agyon./ Ez az elmélet a német lövészárkokon nagyon is meglátszott. Voronyienkánál az orosz is isteni nyugalommal építette téli állásait, ellenben bennünket minduntalan megsrapnelezett, amikor mozgásunkat észrevette. Így egy alkalommal nekem is rossz napot csináltak, amikor bosnyák arbájtosok kijöttek a századom által elfoglalva tartott névtelen hegy csúcsára, hogy felsőbb parancsból oda egy második állást építsenek. Az orosz tűzérség képtelen méregbe jött a jó bosnyákok vakmerőségén, aztán nagyon jól belőtt „szeretetadományokat” küldözgetett sorjában reánk. A bosnyák ellépett a tett színhelyéről, de nekünk a hátunkat kellett tartanunk. Engem egy fenyő tövében egy srapnel agyoncsap, ha gondos Gótsch Sándor hadnagy el nem húz onnan egy pillanattal előbb. Ez volt az első tűzérharc szeptember 11-én. A szomszédos Imrey századoshoz ekkor rukkolt be Pálmai hadnagy, át is fázott hamarosan úgy, hogy a következő, borkuti állásunkból, mindjárt beteget jelentett. A máramarosszigeti barakk-kórházba jutott, a kórház azonban éjjel kigyúlt és a komoly, már férfikorba jutott pesti fiatal ügyvéd bennégett. A tőlünk balra fent a Jablonkai-hegyen a 101-esek voltak az általam még Kufsteinből személyesen ismert és becsült Hänzl ezredes vezénylete alatt, egyelőre ellenünk intézett a muszka akkor még támadást, éspedig Krämer százados, egy szigorú, de jóindulatú katona parancsnoksága alatt állott zászlóalj ellen, s a túlerővel szemben csak nehezen lehetett maradni. A közelben fekvő 29-eseknél sok átszökés, meg öncsonkítás fordult elő, legénységében sok volt a szerb, kivégzések naponként ismétlődtek.

E napokban Havasalján jár Károly Ferencz József trónörökös, szó volt arról, hogy a legjobban dekorált katonákat a fronton raporton

fogadja, de le kellett fűjni az ünnepélyt, mert a kitűzött időben az út erős ágyútűz alatt volt, vagy ördöge, vagy kémje volt az oroszoknak. Máskor Surén porosz generálleutnant inspiciálni kezdte a vonalat balszárnnyunkon, alig hogy megkezdte, pont odaágyúztak. Utóbb megnyílt a titok lakatja: a 33-asok előtt telefont kapcsoltak az oroszok, a mi drótunkba, és egy németül beszélő telefonistájuk szépen kihallgatott mindent. Legalább így adta elő egy fogoly, aki tőlük szökött át hozzánk. Itt mi is menesztettünk át kémeket, így egy fiatal lengyel fiút, állítólag leMBERGI volt, aki rutén parasztnak öltözve bújtt át éppen századom rayonjában, majd két nagybocksói varrónőt is átsegítettünk, kémnők voltak-e, vagy csak kéjnök – nem tudom. Kinézésük után ítélve nem sok hasznát láthatták nekik egyik vonatkozásban sem, lehet, hogy az oroszoknak is kémkedtek, s ezért óvatosságból éjjel kísértettük át a drótokon.

A kavernák készítése a köves talajban lassan ment előre. Az idő esőre válik, október végén már 26 maródim van. Ez alatt egyszer Krausz altábornagy inspiciált bennünket. Én október 14-én a Namenlose-Höhét, 3. századot átadtam parancsra Ronegg századosnak, és átvettem Imrey százados 1. századát, mert őt káderkommandánssá nevezték ki. A kádert időközben Aradról Kevevárára tették át. Új századom még aznap nagy ágyútűzet kapott, a deckung előtt ácsorgó tisztiszolgám a nyakába kapott pár jelentéktelen ütést, pajtása, egy másik puccer, halálos sérülést szenvedett. Október 15-én a németek itt is felváltottak bennünket, mi pedig éjnek idején, nagy csendben, bewaggonoztunk párszáz lépésre az ellenségtől, az erősen épített vámházban, ún. páncélházban várva vonatunkra.

A Fehér-Tisza mentén Rahóba érkeztünk onnan zuhogó esőben, Bogdánon át, Luiba gyalogoltunk, bőrig ázottan. Július 20-a óta akkor háltam először tető alatt /október 20./, noha távoltól sem ágyban, hanem a hucul bíró úr kemény fapadján, amíg ő maga becsületes, barátságos családjával, az iromba nagy banyakemencének

padkáján nyugodott, költői csoportban helyezkedvén el. Szomorúan beszélt el, hogy a napokban megérkeztek a faluba a németek, egyik altiszt elvitte kocsiját, lovait, s amikor írást kért, kapott egy kis nyugtát. Megmutatta nekem, az állott rajta: „Das Pferd ist mein, der Schein ist Dein, lieb Vaterland magst Ruhig sein!” [*Lovad az enyém, Nyugta a tiéd, Szeresd a hazádat, Úgy nyugodt lehetsz! – a szerk.*]¹ Valamelyik gézengúz „Kanzelfuchs” felhasználta az anekdotát gyakorlatilag. A német hadosztályparancsnok azt felelte panaszára, hogy mutassa meg, melyik altiszt volt a tettes, majd akkor elbánnak vele... Október 23-án a Tiszóra-pataknál meneteltünk, éjjel nagy havazás, térdig érő hó, a zászlóalj a szabadban hált. Mi valami bódét találtunk, én az akkor bevonult Zankl százados mellett a hideg földön aludtam, az Isten hidegje majdnem megevett. Szomorúan gondoltam vissza az elveszett paradicsomra, az én hucul bírám fapadjára, amely a mennyországot jelentette akkor.

V. A második borkuti /Pochreplina-hegyi/ állás

E vacogó éjszaka után megindultunk Sibény irányában és másnap éjjel még mindig útban voltunk, és a változatosság kedvéért ezúttal fenn a hegy tetején háltunk, amikor is a nagy hó mellett még a szél is komizkodott. Itt hasznomra szolgált, hogy századparancsnok voltam, mert agyon gyötörve a fáradtságtól, jogom volt azzal a trágerrel, amely még csupa vérfolttal volt tele, úgy rendelkezni, hogy azon én alhassak pár órát, amíg a lábamnál máglyát gyújtottak szerető jó katonáim. Kicsit aludtam, álomban lábomat önkéntelenül

---

¹ „Die Wacht am Rhein” [Őrszem a Rajnán] 1870-ben az év katona- és népdala volt. A gunyoros mondatrész a nyugta második felében innen való.

a tűz felé nyújtogattam, aminek következtében arra ébredtem fel, hogy az egyik cipőm a lábujjaimnál elégett. S álmodtam a véres trágeren, a szegény kis halovány pópagyerekről, a sanitécről, aki pont a Kiskukul előtt rukkolt be, s az egész ütközet alatt izzadtan cipelte a halottakat és a sebesülteket ezen a fekhelyen, míg végre ő is rájött, hogy a nagy becsület ilyen helyen nem lesz megfizetve, mert lám ő is elbujócskázhatott volna, mint a legtöbb sanitéc, aki pont akkor nincs sehol, amikor a legnagyobb szükség van rá, de viszont az ütközetet mindig túléli, amíg az én buzgó, becsületes pópám, aki a kádernél hónapokon át volt gyengesége miatt kiszuperálva, és a tisztek leveleit kézbesítgette, most fáradhatatlanul a golyók közt bóklászott és szedegette fel a sebesülteket, s természetesen elérte őt magát is a végzet, a halálos golyó, s miután többeket eltemetett, őt is ott a Kiskukulon temették el. Egy gyenge kis oláh fiúról emlékeztem most meg, de nem tudok hamarosan még más katonát említeni, akinek emlékére annyira levett kalappal emlékeznék vissza, mint őreá, aki tudta és látta a veszedelmet, és a kötelességtudás, a katonabecsület nem engedte mégsem, hogy kötelességét a könnyebb végén fogja meg. Igen: le a kalappal az ilyen névtelen hős előtt. Mások nem voltak ott, nem látták őt dolgozni, úgy érzem, kötelességem tanúságok tenni mellette, s szeretném, ha Horacius erejével írhatnám róla: *exegi monumentum aëre perennius!*

Másnap Sibenin át régi helyünkre, Borkutra meneteltünk. Párszáz lépéssel a savanyúforrás előtt a Cseremosznál egy daliás német tiszt lovagolt elénk, és hallom, amint kiáltva kérdezősködik utánam. Kiderült, hogy osztrák-magyar főhadnagy, beosztva a németekhez, Schál nevű, akit a 86-osoktól ismertem még Szabadkán, ahol én ügyvéd voltam a boldog békeévekben, ő viszont a kádernél szolgált. Tőle tudtam meg, hogy itt mi teljesen német vezénylet illetve dispositió alá kerültünk, és sokaknak teljesülhet a titkos vágya: vaskeresztet kapni, ámbár fakeszt tán még hamarabb válhatik belőle... Hát megint viszontláttuk, sőt viszontháltuk a Hubertus-

házat, ahogyan később elneveztük a vadászlakot, majd másnap délelőtt megint az eső végét vártuk, akár csak az első idejöttünk alkalmával. Estefelé aztán felmentünk felváltani a németeket, akik azonban kevesebb megértéssel voltak, mint mi szoktunk lenni irányukban – s nem adták át deckungjaikat, hanem hagyták, hogy háljunk a hóban – csak azért is, hogy fölényük miatt hadd szenvedjünk. Ők csak reggel jó későn keltek, szedelőzködtek, és adták rá fejüket az indulásnak, úgy hogy a muszka, amely éppen odalátott /amit pedig nekik tudniok kellett/ úgy talált közékük sózni, hogy amikor utánuk ott nyomban átvettük az állást, diribdarab emberi tagokat kellett eltemettetni.

Pedig szép nyári emlékeket idézhetett fel bennünk, már tudniillik akik a nyárból még éltünk, és itt harcoltunk, a régi helyek viszontlátása. A Hála Lukaviecen most már mi voltunk az urak, az én régi, tisztáson volt házikóm már hátra esett, mert a zászlóalj-parancsnokság is előbbre, jobbra a Hála Mihailovára került, mi pedig onnan előbbre a hegytetőn át a Baba Ludowa irányában haladva az ebből átnyúló Pochreplina hegynyúlványra kerültünk, vagyis pár kilométerrel a nyári állásunk elé. Hány magyar, osztrák és német halt hősi halált, vagy lett rokkant koldus, azért a pár rongyos kilométerért! – Friss sírok, temetetlen hullák fogadtak mindenfelé. Előttünk az 5. német vadászrezredbeliek voltak itt és állottak nagy harcban. Ez lett a mi várva várt téli állásunk, ahol október végétől 1917 májusáig tanyáztunk. Nyáron mi lődöztünk ide, most mi lődözünk innen: ez is eredmény. Jobbszárnyunk a Baba Ludowáig terjeszkedik, ahol szomszédunk a német 5. sz. biciklis század, köztünk gépfegyver és aknavetőszerszám /későbbben még gyalogsági ágyúosztag is került / ami gyerekjátékhoz hasonlít, mintha bazárba vették volna, karácsonyi ajándéknak, de állítólag 300 méteren belül igen hasznosnak bizonyult/, jobb szárnyunkon álló század balszárnyán volt a másik gépfegyverünk, amíg a zászlóalj balszárnyán a nyeregmedvényben két német gépfegyver jött. Tőlünk

balra a 23-as német ezred állott. Szemközt az orosz magasabb hegyen lévén fejünkre látott, ív alakú frontunk jobbszárnyát pedig hátulról is lőtték, mégpedig igen serényen. Napirenden volt, hogy az ebédet hozó tisztiszolgák ártalmatlan sorára nagyobb ütközethez méltó buzgalommal lödöztek, valóságos tűzérési támadással tisztelték meg őket. Sőt, nem egyszer repülőgépeken kémlelődtek, tán, hogy milyen menázsit hoznak. A németek jobban éltek nálunk, hiába sírt úgy a sajtójuk. Az én századomban két jóképű, tudniillik bajor hadnagy volt beosztva, mint gépfegyverparancsnok, rajnai boruk több volt, mint nekünk feketekávénk. Kuhn és Kinnemann urak, így hívták őket, rokonszenves németek voltak.

Október végén a hó alvadni kezdett, német és orosz tetemek kerülnek elő a hó alól. Az orosz nem maradt nyugton, ágyúz, salvákat lödöz, gépfegyvere állandóan lesekszik, rögzítve van gépfegyverük. Ez kivált a jobbszárnyon tette nehezzé a megélhetést. Itt az 1. századunk feküdt, ahol érkezésünk után én voltam a századparancsnok, tőlem balra a 4. század Náffer főhadnaggal, majd a 3. sz. Ronegg századossal. A 2. sz. a Baba Ludowán németek közé ékelődött. Én az 1. sz. terepét jól ismertem, mert a beásások megállapításánál is, meg március-áprilisban ott szolgáltam. Ám november 2-án Ronegg százados megbetegedett, s ekkor letettek a 3. sz.-hoz. Az ellenség annyi ágyúzása után támadást vártunk, lázasan erősítettük állásainkat, több sor drótot húztunk, majd pedig a tűzvonalba beásást készítettünk, nem folytonos árkot, hanem német parancs szerint Stützpunktokat, támaszpontokat, vagyis megfelelő, kiemelkedő helyeken félkör alakú beásást, amelyből aztán futóárok vezetett hátra, a legénységi födeles házikóba, Blockhausba. A támaszpontok építési gondolata, hogy oldalba löhesse az előre törekvő ellenséget, a Blockházakba alarmsengők voltak bevezetve. Thümml porosz ezredes novemberben megdicsérte a munkát. Igaza volt: ebben a németek nem értek el bennünket, s már közmondássá lett, hogy mihelyst egy szép állást megcsinálunk, a németek máshová

helyeznek bennünket, csak azért, hogy potyán jussanak egy finom helyhez. – November derekán hirtelen nagy időváltozás: nagy hideg, magas hó és reumatikus fájások. Pedig egyébként most csendesebb lett az élet. Még regényolvasásra is van idő. 22-én du. 3 órakor telefonértesítés, hogy első Ferencz József meghalt. – Nem jót hoz ez – volt a front vélekedése. 24-én megeskettük a katonákat Károly cs. és király hűségére. A román katonák nagy határozottsággal dübörgik el az esküt az új „rezsiluj”-ra, meg a régi, öreg örökkévaló Dumnye-zeura,... Aztán tovább csákányozzák a kemény köveket, az „unterstandok” alól, én pedig rajzolom a terveket, vezetem a munkát, s közben átjön egy-egy muszka szökevény, azzal a hazugsággal, hogy éhes, rossz és kevés a kosztjuk. Vagy mitőlünk szökik át olykor egy vedett /de csak afféle szedett-vedett/. Hogy például a jäger Dán József véletlenül belelőtt a bal tenyerébe, hogy a mindég száanalmasan kétségbeesett ábrázatú és piszkos jäger Oláh átszökött, s másnap a tűzéréség az én deckungomat tiszteli meg nagy tüzeléssel, miközben karját törí egy srapnel az alattam lévő századkonyhánál annak a szegény cigánynak, aki félt a fronton a lövéstől és bekönyörögte magát kuktának, aztán örült, hogy ő immár befejezte a háborút, mert kuktát egy orosznek sincs joga meglőni, most aztán a csalódás is fájt neki, nemcsak a seb, s ezért rettenetesen ordít és fél a haláltól; ilyesmik most a csendéletben eseményszámba mennek. Persze könnyű nevetni szegény Kirpács baján, aki alighogy célját érte, hogy minden nap jól bezabálhasson, ki lett löve a konyhából... Viszont sajnálni sem érdemes, hiszen nyomban úgy elszaladt a kötőzőhelyre, hogy többé őt élő ember fia a zászlóaljnál a háború alatt nem látta.

November végén az ágyúzás megint szenvedélyévé vált az oroszoknak. Szegény újoncunk, jäger Usvát Urs berukkolt a 24. marssal reggel 8 órakor. Kikerült vigyázóórsnek. Félkilenckor már el is volt temetve, mert amikor kíváncsian nézett körül, egy srapnel levitte a koponyáját. Éjjelenként a front elé minden apró neszre

kézigránátokat dobtunk, mert mit lehet tudni, miben sántikál az orosz? – Egy Éjjel alarmoztatok egy szakaszt és jól odaszalvázunk: ha engem nem engednek aludni, ne aludjanak ők sem.

December 1-re kifakadt a gennyesedés: a muszka a Baba-Ludowa ellen nagy támadást intézett, vagy helyesebben a Baba Ludowán, a túlsó magaslatról jött le az orosz, az innenső oldalán pedig az ún. Prislip-nyergen a mieink; úgy 100 halottat hagytak ott, aztán visszamentek. Mi a 3. századtól jól beláttunk a tartalékjukra, nosza, Gócs hadnagy belötte magát rájuk és szivarfüst mellett lötte őket, mintha ólomkatonákra löne. Ez az állapot pár napig eltart, osztrák népfölkelők is vannak támadva, náluk egy öreg népfelkelő tanár a századparancsnok, felterjesztik a III. o. Vaskoronára. Erős ellenséges patrouillozás a mi frontszakaszunk előtt.

Majd 12-én kiterjesztik a támadást a mi 1. századunk ellen. Egyszerre századom egy rettenetes ágyútűz alatt veszi észre magát, a végén kisül, hogy a német tüzérség lövi Javornikból az ellenséget, illetve szeretné löni, de egyelőre csak minket lő rettenetes kaliberrel és szerencsére nem talált, de párszor majdnem beletrafált deckungomba. Valamikor a XVIII. században az akkor világszerte híres osztrák tüzérségnél fejbe lötték a tűzmestert, aki öt lövésből négy treffert nem tudott kihozni. Ezek pedig hosszú hetek óta itt állanak, és amikor találni kellene, akkor akarják belőni magukat, hol reánk, hol 1000 lépésnyivel az ellenség mögé löve. Ez a karácsonyelőtti idegeskedés azzal a puskával, ágyúval, nem tetszik nekünk. Szinte jól esett hallania a hírt, hogy állítólag Károly király és Vilmos császár együttesen tettek lépést az ententnél a békekötés érdekében. Jobb ez a hír az idegekre, mint a bróm.

De odaát se lehet rózsás. Egy orosz kadét szökött át hozzánk. A 325-6-7 számú gyalogezredek vannak előttünk. Hadvezetőségük megneheztelt a tisztikarra a baba-ludowai fiascoért, 40-et büntetésből áthelyeztek máshová. Karácsony hajnalán Feuerüberfallt eresztettek reánk enyeltésül. Nekik még nincs karácsonyuk. Mi pedig kiadtunk

egy alkalmi vicclapot, könyomatosat, „Waltersdorfer Blätter” cím alatt, amelyben én is írtam egy cikket, költői frázisokba bújtatott szerény óhaj kifejezésével, hogy jól jönne már egy kis szabadság... Lehetett kapni ezüst cigarettatárcákat névaláírások begravírozásával. Az enyémet elkérte Lengyel Béla tart. főhadnagy és költő, aki éppen ekkor vonult be. Odaadtam neki, hadd tartsa benne saját szerkesztésű költeményeit, míg be nem küldi a Vasárnapi Újságnak. Egyébként ünnepi vacsora volt a kommandónál, cognac, pezsgő, sonka, minden kapható volt, még fogpaszta is emlékeztetőül, hogy egyszer régen mi is úriemberek módjára éltünk, ha ma nem is. Kint a tűzvonal unalmas ilyenkor, az ember elveszti a szükséges érzéketlenséget, fásultságot, és szentimentális lesz, mint egy vénkisasszony. Én unalmamban rajzolgatom a régi állásunk ormait amott messze Javornik fölött és eszembe jutnak a halhatatlan Goethe sorai: „Über alle Gipffeln ist Ruh,... Warte nur, balde ruhest Du auch!” Ám ilyenkor jobb a kommandó körül, ott többen vannak, jobban szórakoznak. Ott van dr. Homolka ezredorvos, aki csendes, de szellemes és művelt ember, dr. Nyulassyval, a raktárnokkal évődik, Luftinspektor úrnak titulálja, ott van Taub főhadnagy gépfegyverparancsnok, Zilahy pionier szakasziparancsnok, a porosz Preuss hadnagy, az építkezés ellenőre, aki örökké lőt-fut, hamburgi fiú, csendes, jóra való gyerek, vacsora után elborozgat s jókedvében csendesesen dúdolja a szörnyű dalt, mint valami szerelmi lírát: „Das ganze Städtchen steht in Flammen, hipp-hipp hurrah.” A tavaszi ütközetekben Baba Ludowánál fejlődéssel esett el. Jóban voltam vele, komoly és tanult fiú volt, ő is rokonszenvezett velem. Sajnáltam szegény fiút, szegény Preuss hadnagyot, aki eljött Hamburgból meghalni a magyar határon.

Gefechtstrainünk Borkuton tanyázik. Egy szép kis faházban lakik ott Follberth Hugó százados adjutáns, irodavezető, míg a taktikai részben dr. Bobély István főhadnagy jár kezére a parancsnoknak fent a Michailowán. Ugyanitt található dr. Costina Jenő, a tisztek provianturistája, egyben a gazdasziszt Fülöp Sándor főhadnagy

helyettese. A bagázstrén most is Havasmezőn /Russpoljánán/ táboroz, egész kis falut alkot, hatalmas állatállományával, trainkatonáival, suszterekkel, snájderekkel, akik közt Maringer szakaszvezető a főparancsnok. Az egész train fölött dr. Ajben főhadnagy a trainparancsnok, mellette Sackl számvevő főjárulnokkal. Ketten unalmaskodnak és élvezik a kövér szakács pompás sültjeit, amikhez Buckholz papa sem értett kevésbé, mint a Metropole Szálló éttermének főszakácsa. Ebben a télben trénkatonának nem volt jó lenni: rettenetes volt a szolgálatuk. Havasmezőről kemény hidegben megindulni felpakkolt lovakkal hajnalban, sőt éjjel 1-2 órákor, hogy az irtó magas Kopiláson átkínlódjék, s amikor estefelé a Cseremoszhoz levergődött, fáradtan és fáradt lóval nekivetemedni a második hegynek, a Lukaviecnek, majd esti sötétben, de néhányszor ágyútűzben, onnan a Baba Ludowára meg a Pochreplinára mászni, s hozzáteszem, hogy a hegy tetején veszettül ordító szelek dühének a hátat odatartani, az becsületes munka volt, ezt a teljesítményt Suvarow és Napoleon svájci teljesítményéhez szabad odaállítani versenyre.

Szegény öreg trenyákok, akiknek annyi kaján irigye volt akkoriban, előttetek – tisztában vagyok vele – kalapot lehetne emelni a belátástalan utókornak. És a lovak? – Sokszor elnéztem, mily nagyszerű az ún. oktalan állatnak a topográfiai érzéke a messze idegenben is. Friss havazások alkalmával a katona elveszítette az őserdőben kitaposott és megszokott mindennapi mesgyét, eltévedt, volt, akiről feljelentést kellett beadnunk, azt híván, átszökött az ellenséghez, aztán pedig tavasszal, amikor a hó megolvadt, ott találtuk a desertőr hulláját: a hóban eltévedt, pihennie kellett, elaludt, és a hó eltakarta. De jó trénlovaink a hóban is megállás és tájékozódás nélkül mentek a megszokott úton egészen a századkonyhákig, soha egy sem tévedt el. Mert bizony karácsony után nagy havazások voltak a hegyeken, hozzájárult a szél

vérfagyasztó oroszlánordítása, a völgyekben néhol 3 méteres hó állott.

Kint a vonalakon Haffer, Hückl, Belcsák, Feszl, Lengyel főhadnagyk, Gócs, Birkenhauer, Berta, Bross, Hercum, Albert hadnagyk csöszködnek velem, míg a 2. sz.-nál a porosz Dittmann hadnagy a parancsnok, mellette Csapó Pál Lóránd van, Ecse fiatal hadnagyunk adjutánszkodik, aki egy alkalommal éjszakai stiklire ment az orosz drót elé, mely alkalommal egy szegény örvezetőnk ott maradt a dicsőség mezején.

Így mentünk bele az 1917. esztendőbe. Eseménytelen napok, mindenféle német gyakorlatozással töltve, kézigránát hajigálás, drót alatt átbújás, drótvágás stb. tudományok ismételtetése. A velem szomszédos Haffer-század két emberét, akik a front elé mentek száraz fát keresni, elcsípte egy ellenséges patruj. Január 14-én zászlóaljunk erősítést kapott: 25 sage huszonöt embert, amiből nekem 4 db. jutott. Szépen megy itt a háború! Január végére az idő olyan keményre vált, hogy lovaink a Kopiláson megfagytak. A posta beszünt. Csak február elején enyhült, mire a muszka újra belekezd okvetetlenkedéseibe. Egy szerencsétlenség is történt, mint Birkenhauer hadnagy elbeszélte egy hasonló alkalommal. Ugyanis 7-8 oroszból álló járőr jött a Haffer-század elé és a tábori őrs jelentésére pár ember küldetett ki segítségül, miközben a szöges drótakadályba egyikük kézigránátjának gyújtózsínórja beakadt, a szerencsétlen persze szörnyethalt, sőt, a mellette álló is súlyosan megsebesült. A századparancsnok pedig a legnagyobb dilemmába került: hogyan jelentsen egy ilyen buta esetet... Egy átszökött Vasziliétől azt tudom meg, hogy odaát a dohányból van a legtöbbjük, és ennivalóból pedig a legkevesebbjük. Zsebje bagóval volt megtömve, de sohasem láttam olyan boldog pofát, mint amikor egy nagy edényt tettem elé az ebédből kimaradt krumplicuszpájzzal megtömve. Én sok éhes embert láttam már mohón enni, de ennyire teli pofával falni az ételt, mint ahogyan ez a muszka tette, még nem

láttam élő emberfiát! – Most már ők is türelmetlenek, elhiszem, hisz már december elején azt újságolta itt egy fogoly, hogy ők csak újévig várják a békét, de akkor lesz, ami lesz. Tudta, hogy Bukarest elesett és ez mindnyájunk kedvét elvette. „Ha nem félnének a mi katonáink attól, hogy agyonütitek őket, akkor mind átjönne, de így csak a legbátrabbak – mármint ő is! – mernek átjönni. Tüzérségük még jó. Egyre adogatja nekünk a menázsihoz a corpuszt, ahogyan katonáink viccelődve beszélnek, de gyalogságuk február végére nagyon ellustult vagy mi. Szinte úgy néz ki, mintha csak a tüzérség tartaná a haragot még velünk. Az 1. sz. előtt kézirátát helyett nyomtatványokat dobálnak, tán Northcliffe atya műveit, amelyekben fene rossz magyarsággal arra hívnak fel, hogy hagyjuk abba a háborút, mert az veszélyes az ember életére, amiből pedig csak egy van, rezerva nincs. Jó, kezdjék meg ők az abbahagyást, de bezzeg az én alantabbi fekvésű századomat a tüzérségük ugyancsak macerálja, jól belátván hátsó irányból a Stepánski–Javornik vonalába.

Nagy nehezen mégis csak tavaszodni kezd. Kint járok a drótok előtt, mind fontosabb lesz a tábori őrsök jelentősége. Naponta srápnélezik a tűzvonalat, potyog a fenyőfák tüle vele köröskörül, amikor a frontot járjuk.

Befejezés

Fáradtak vagyunk. Mi is, ők is. A lapok szerint önáluk otthon nagy baj van: detronizálták a cárijkukat. Kiűtött a szabadság. Április 16-án átjött hozzánk egy legénységi bizottmány, élén egy fiatal kadetttal. Részgegek voltak, mint a disznók. Megihatták az összes rumjukat, s mikor az én századomnál átjöttek, megitták a mi rumunkat is. Nem igen lehetett beszélni velük még a szabadságról sem. – Huja a háborúnak, gondoltuk. Ezek nem vesznek többé puskát a kezükbe. A vége mégis a Kerenszki-offenzíva lett. Megint megindultak felénk a Baba Ludowáról. Szegény Preuss hadnagy, a hamburgi komoly

német, a Blockhausépítés fáradhatatlan apostola, ekkor esett el. Neki semmi köze sem volt az ütközethez, mégis kiment, hogy megmutassa, hogyan jár elől jó példával Vilmos császár katonája. Rajtam elhatalmasodott a gyomorbetegség, rettenetes kínjaim nem akartak megszűnni. Eljöttem, nehéz szívvel, április végén, hogy Karlsbadban keressek gyógyulást. Odalent Havasmezőn a völgyet a németek azóta felismerhetetlenné alakították át. Leordinától Havasmezőig tábori vasutat építettek, onnan a Kopilás tetejére drótkötélpálya vezetett. Most már játék volt a közlekedés, de jöttek volna csak velünk 1916 júliusában, amikor kihalt volt az egész vidék, csak olykor találkoztunk egy szomorú talyigával, amelyen egy-egy család a párnákat és dunnákat vitte hátrafelé, bennük apró gyerekeiket.

Közelgett immár a Tatár-szorosi harcok vége. Távozásom után a zászlóalj is elhagyta az állást, vonult vissza még délebbre, Kimpolung tájára, magyar honvédek mellé, akik fölött Tisza István és gróf Andrássy ezredek parancsoltak. Ott is volt még egy alkalommal kisebb ütközete a zászlóaljnak, amivel a kétéves harcperiódus be is zárult. Örök dicsőségünk és büszkeségünk, hogy a magyar határ védelmében, e szép harcokban részünk volt. – Innen pihenőre Dél-Oroszországba, Charkow környékére került a zászlóalj gabonarequirálás végett. Búcsúzáskor a zászlóalj 7 db. Vaskeresztet kapott tisztjei számára emlékül. Én is őrizek egyet otthon az asztalfiókban.

Tisztjeink mindnyájan megtették a magukét. Hősködések nem láttam. De hetvenkedést sem hallottam. Parancsnokunk joviális, kedves ember volt, sohasem tapasztaltam animozitást nála senkivel szemben. Jó taktikája volt, hogy a fiatal tiszteket az adjutánsa, Borbély Pista útján fegyelmezte, aki gimnáziumi tanár létére tudott bánni a fiatalokkal, akik jórészt az iskolákból jöttek ki. Az orvosi és egészségügyi szolgálat dr. Homolka Béla ezred- illetve 1917 tavasza óta törzsorvos ügyes kezeiben mindig prosperált, soha

gyógyszerhiány, kötözőszerhiány, szanitéchiány nem volt. A zászlóalj vezetése úgy a taktikai, mint az irodavezetési részében gépezetszerű volt. Dr. Borbély és Follberth Húgó adjutánsok kötelességtudása elsőrendű és a gazdasági teendők Fülöp Sándorral, Costina Jenővel, a train adminisztrálása, ami pedig nem csekély dolog, dr. Ajben Jenő főhadnaggyal, példás volt. Ne feledjem hangsúlyozni, hogy ez nem a parancsnok szigorának volt köszönhető, ami nem volt érezhető soha, hanem az illetők férfias kötelességtudásának.

Pár szóval hadd emlékezzem meg drága bajtársaim későbbi sorsáról, akikkel együtt harcoltam a Tatár-szorosi hónapokban. Parancsnokunk, Hutschenreiter Walter alezredes bécsi illetőségével az osztrák hadsereghez került, háborús fáradalmaiban meghalt Bécsben. Áldva gondol reá minden volt katonája, tiszt vagy közlegény egyaránt! Dr. Homolka törzsorvosunk a magyar nemzeti hadseregnek legutóbbi ideig I. o. főtörzs-orvosa volt, hirtelen támadt betegsége folytán pár hónapja váratlanul elhunyt, szervező rugója, lelke volt bajtársi szövetségünknek. Váratlan elmúlása mindnyájunkra lesújtó volt, az egész háborút fáradhatatlanul végigcsinálta, és pedig szüntelenül a mi csapattestünk mellett, mintegy főletéteményese volt összes háborús emlékünknék. – Follberth Húgó közvetlenül a háború után hunyt el fiatalon; lelkét, amely az izgalmakkal szemben mindenkor csekélyebb fokú ellenállást tanúsított, összeroppantotta a forradalom. Még szászvárosi szolgálatunkból, 1907-ből ismertem és szerettem egyszerű, becsületes és a legjobb bajtársi érzést sugárzó egyéniségéért. – Linnebach Mihály századosról azt az értesítést kaptam magánúton, hogy ő a háború után a Szerémségben halt meg. – Dr. Costina Jenőt a háború után fellendült anyagi helyzetben érte szerencsétlen végzete, a tüdővész. Dr. Ajben mint fiatal dévai ügyvéd halt meg a háború után előbb elveszítvén fiatal nejét, akivel Aradon a mozgósítás után keltek egybe. – Ronegg Rosenthál Theodor százados Bécsben 1918 nyarán spanyollázban halt meg. –

Girth és Nesztor sírját nem ismertük, az ellenség temetette el őket. Fabritius sírját a havasaljai községi temetőben láttam, a kis Bihari önkéntesét a Lazescsina-patak melletti friss katonatemetőben. – A máramarosszigeti deszkakórházban szénné égett dr. Pálmait bizonynyal ugyanott temették el. A vitézen harcolt Csongár hadnagyról, meg Cserghőről csak nemrégiben tudtam meg, hogy már régen meghaltak, előbbi a temesvári kórházban, utóbbi a csehek golyójától. – Legutóbb ez év márciusában meghalt Kolozsvárt dr. Borbély István főhadnagyunk is, aki 3 és fél éven át rendületlen energiával végezte a segédtiszt taktikai teendőit, oszlopa volt az adminisztrációnak.

Őket tudom csak felsorolni, a nagy harcok örökre elcsendesedett katonái közül, sokakról azóta egy hangot sem hallottam, de így is döbbenetes, hogy mily kevesen vagyunk az élők sorában azok közül, akik ott harcokban részt vettünk. Rendkívüli időket élünk, merész dolgot műveltünk, egészségünket az Isten kísértéséig kockára vetettük, s akik akkor a halált vetettük, most ártatlan halálra-ítéltekként aratjuk mi magunk a halált...

De az is fájdalmas, hogy akikkel együtt éltünk akkor a nagy veszélyek idején, mint édestestvérek, azokról, ha élnek is, alig hallunk hébe-hóba hírt, hogy élnek-e, halnak-e, alig tudjuk. „Elhullik a virág, elmúlik az élet” – mondja a régi magyar költő, sajnálatos, hogy a kapcsolatokat nem tudjuk magunk között megtartani, hiszen mi van a mostani életben emlékezetesebb a háborús élményeknél? – ami pedig összetart bennünket, mint egy csodás Szent Iván-éji álomnak testvéries résztvevőit.

Áldassák szép fiatal emléke eltávozott bajtársainknak, véres, de ragyogó közös napjainknak! Bárcsak meghihletnék a még élőket e hősi emlékek, és akik akkor együtt, egy családkeretben éltünk, minden pokoli változások szörnyű politikai alakulások és határzárak dacára, megtalálnánk a régi bajtársi szálak ápolásának útját.

Ha nem is találkozom velük, ha nem is tudom, hogy életben vannak-e még, ám azt tudom, hogy jó bajtársaim szívükben őrzik a harcok emlékeit és velük egymás emlékét és kölcsönös becsülését. S ez adja meg a bajtársiasság lélekemelően szép gondolatát. Az bizonyos, hogy hazánkkal szemben mi is leróttuk kötelességünket mindenütt, de tán legekleatásabban a Tatár-szoros mellett lezajlott ütközetekben. Írjuk le, adjuk át a történelemnek, hogy az aradi 28-as vadászok sok életet és vért áldozva tartották vissza Brussilow hatalmas tömegeit a hazánkba özönléstől, attól, hogy e szegény országot végig ne korbácsolják, mint 1849-ben tették. És oly kis erővel, mint mi rendelkezünk akkoriban, érni el a hatalmas eredményt, mégsem lehet hitvány dicsőségnek tartani. Szabad legyen csak ennyit megjegyezni, bírálat, elismerés, történelmi méltatás és katonai szemüvegen való vizsgálódások mellőzésével. Mert mindezekkel nem törődöm, nem hivatásom. De törődöm bajtársaim sorsával és kívánom nekik, akik sok rosszat, kevés jót kaptak velem együtt az élettől eddig, kívánom, hogy álljon meg már a sors sújtó karja, amely minket és hazánkat még mai is csapdos és a nemes szenvedőket érdemtelenül, ártatlanul bünteti, és ha jó mód és elismerés nem is jutalmazza a harcban lefáradottat, élettől megöregítettet, de viszont adja meg neki jutalmul a pihenés szép napjait, zavartalan, csendes, nyugodt életalkonyt.

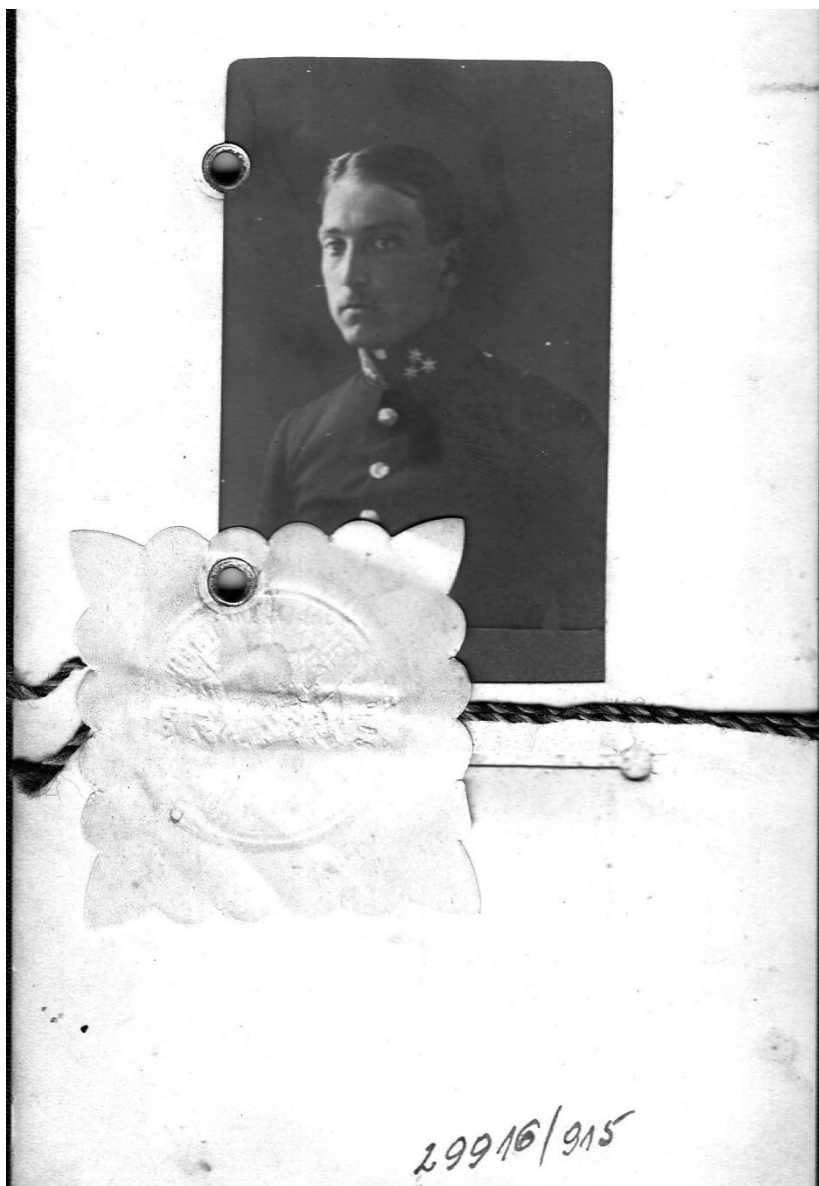
Adja meg a jó Isten, hogy így legyen.

„Ich hatte einen Kameraden,
Einen bessern findst du nicht;
Die Trommel schlug zum Streite,
Er ging an meiner Seite,
In gleichem Schritt und Tritt...“

/Uhland/

Képek

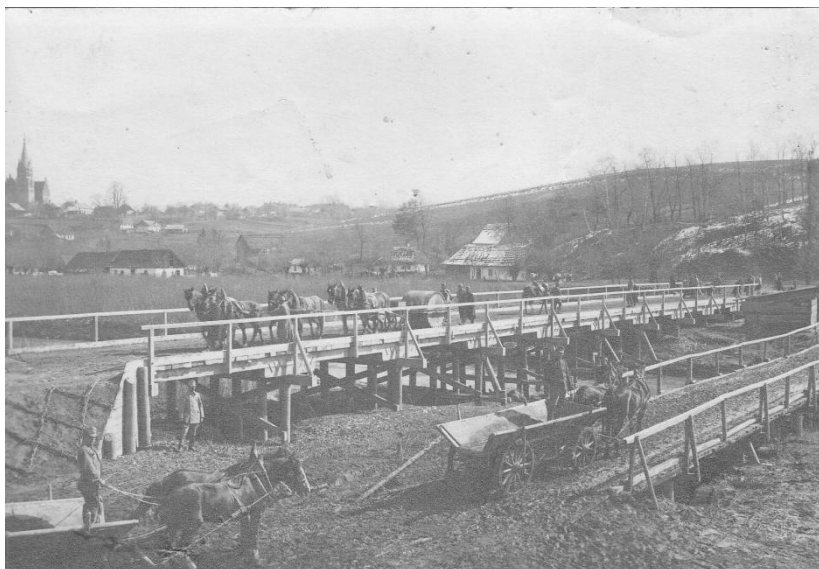
*[Képjegyzék külön nem készült, mert az összes kép forráshelye dr.
Feszl Ernő hagyatéka.]*

1. dr. Feszli Ernő 25 évesen

2-3. dr. Feszl Ernő főhadnagy a lovával és bajtársaival

4-5. Átkelés a hadszíntér felé

6-7. Átkelés és eligazítás

8-9. Felkészülés a harcra

10-11. A tüzérség harckészültségben

12-13. A lövegek jól céloztak

14-15. Harc közben

16-17. Terepszemle a harctéren

18-19. A zászlóaljtörzs munkában

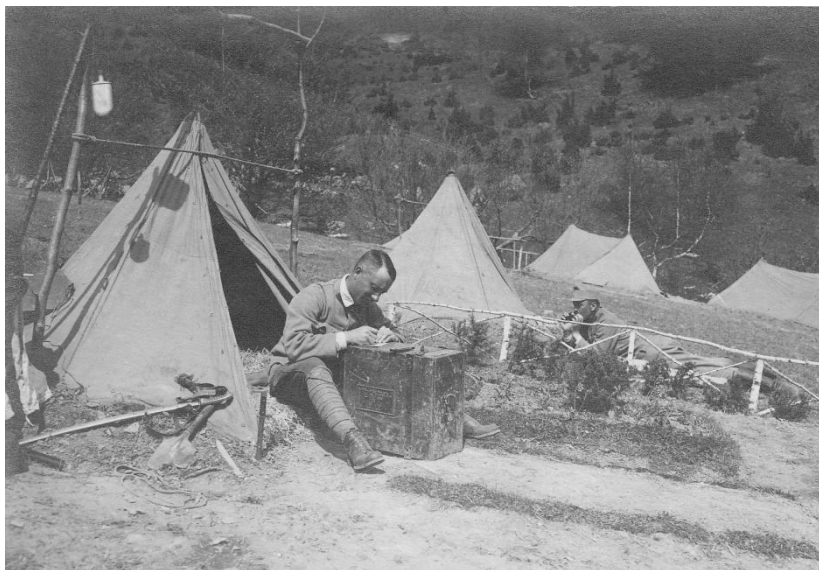

20-21. A Nagy Háború ártatlan áldozatai

22-23. Akik életben maradtak

24-25. A túlélők írnak haza és temetnek

26-27. Az árulók megbűnhődnek – a bajtársak megpihennek

28-29. A harcok után gyógyítás és ünneplés

VIRIBVS VNITIS

Seine
kaiserl. und königl.
Apostolische Majestät
haben
mit Allerhöchster Entschliessung

vom 7. Februar 1916

Euer Hochwohlgeboren

mit 1. Februar 1916

zum

Oberleutnant in der Reserve
mit dem Range vom 1. Februar 1916, Rang Nr. 42
allergnädigst zu ernennen geruht.

Wien, am 8. Februar 1916.

Der Kriegsminister:

Alexander Graf von Thöroldin
fm

An
den Herrn k. u. k. Leutnant in der Reserve der Traindivision Nr. 7

Ernst FESZL.

30. dr. Feszli Ernő előléptetése 1916

SEINE
KAISERLICHE UND KÖNIGLICHE
APOSTOLISCHE MAJESTÄT
HABEN
MIT ALLERHÖCHSTER ENTSCHEIDUNG

von 20. Jänner 1917

allergnädigst anzuordnen geruht, daß

Euer Hochwohlgeboren

für tapferes Verhalten vor dem Feinde

die Allerhöchste belobende Anerkennung

bekanntgegeben werde.

Hiermit sind Euer Hochwohlgeboren zum Tragen der

**bronzenen Militärverdienstmedaille am Bande
des Militärverdienstkreuzes**

berechtigt.

Wien, am 21. Jänner 1917.

Der Kriegsminister

Albrecht Graf von Trohastig

An

den Herrn k.u.k. Oberleutnant in der Reserve der Traindivision
Nr. 7, beim k.u. Landwehrinfanterieregiment Nr. 307

Ernst FESZL .

31. dr. Feszl Ernő kitüntetése 1917

Tartalomjegyzék

Előszó	5
Harcaink a Tatár-szorosnál	7
Aradi vadászok harcai a Tatár-szoros körül 1916–17	9
Borkuti harcok	10
Harcaink Javorniknál	14
A Kukul-hegyi ütközetek	17
A woronienkai állás	26
A második borkuti /Pochreplina-hegyi/ állás	29
Befejezés	38
Képek	43

A KUKULI HŐSÖK

TATÁR-HÁGÓ, 1916

GY EDDIG REJTEKBE MEGHÚZÓDÓ KÉZIRAT FELBUKKANÁSÁRÓL VAN SZÓ, AMELY A VISSZAEMLEKEZÉSBEN SZEREPLŐ DR. FESZL ERNŐ CSALÁDI HAGYATEKÁRÓL LÉPETT ELŐ. A TÖRTÉNET AZ ARADI 28-AS VADÁSZOK HARCAIRÓL SZÓL A TATÁR-SZOROS KÖRÜL AZ 1916-17. ÉVEKBEN. A VOLT CS. ÉS KIR. 28. SZ. TÁBORI VADÁSSZÁSZLÓALJ BAJTÁRSI SZÖVETSÉGÉNEK ÜLÉSÉN 1933-BAN FELOLVASTA DR. SZEIFERT ERNŐ, A ZÁSZLÓALJ VOLT TART. FŐHADNAGY, SZÖVETSÉGI TAG.

„AMIKOR A TATÁR-SZOROS MENTI SZÉP EMLÉKEKET FELIDÉZEM, BENNEM IS RÜGKAPÁLNI KEZD A 'VETERÁN HARCOS, ÉN IS OSZTOZKODNI AKAROK A ZÁSZLÓALJ RÉGI, SZÉP, AKKOR ZAJOS, MA ELCSENDESÜLT DICSŐSÉGÉBEN, HABÁR EZ A DICSŐSÉG NEKEM BAJT HOZOTT CSUPÁN; BAJJAL, BETEGSÉGGEL JÖTTEM EL ONNAN, MELY AZÓTA SÉM MÜLT EL. SEBAJ; HA A NAGY NÁPOK TANÚI EL IS MENNEK SORBAN EGYMÁS UTÁN, MEGNYUGTAT MINKET A FÖLD ALATT IS A TUDAT, HOGY HAZÁNK KELETI KAPUJÁT, MELYET EGYSZER RÉGEN IV. BÉLA KIRÁLYUNK HÍRES NÁDORA, HÉDERVÁRI BÁN NEM TUDOTT MEGVÉDENI, MI MEGVÉDTÜK, S AHOE BEJÖTT A TATÁR, OTT NEM JÖHETTEK BE BRUSSELOW TABORNAGY FRISSEN FELKÉSZÜLT OROSZAI.” – MONDOTTA BEVEZETŐJÉBEN AZ EMLÉKEZŐ FŐHADNAGY.

